

Separata lagringsplatser för koppar

Av Kjell-Ove Matsson

Vid tre platser i Mälare- och Hjälmareområdet har jag funnit anknytning till koppar, koppartransporter och lagring av koppar. Vid Ö Lovön i östra Hjälmaren Kopparviken, vid Härjarö, S Enköping Kopparviken samt vid Kalmar-Näs, Kalmar socken (Bålsta) Kopparviken

Kvarnar och Fiskeverklångt innan de nu kända Brukens och Kvarnarnas tillkomst.

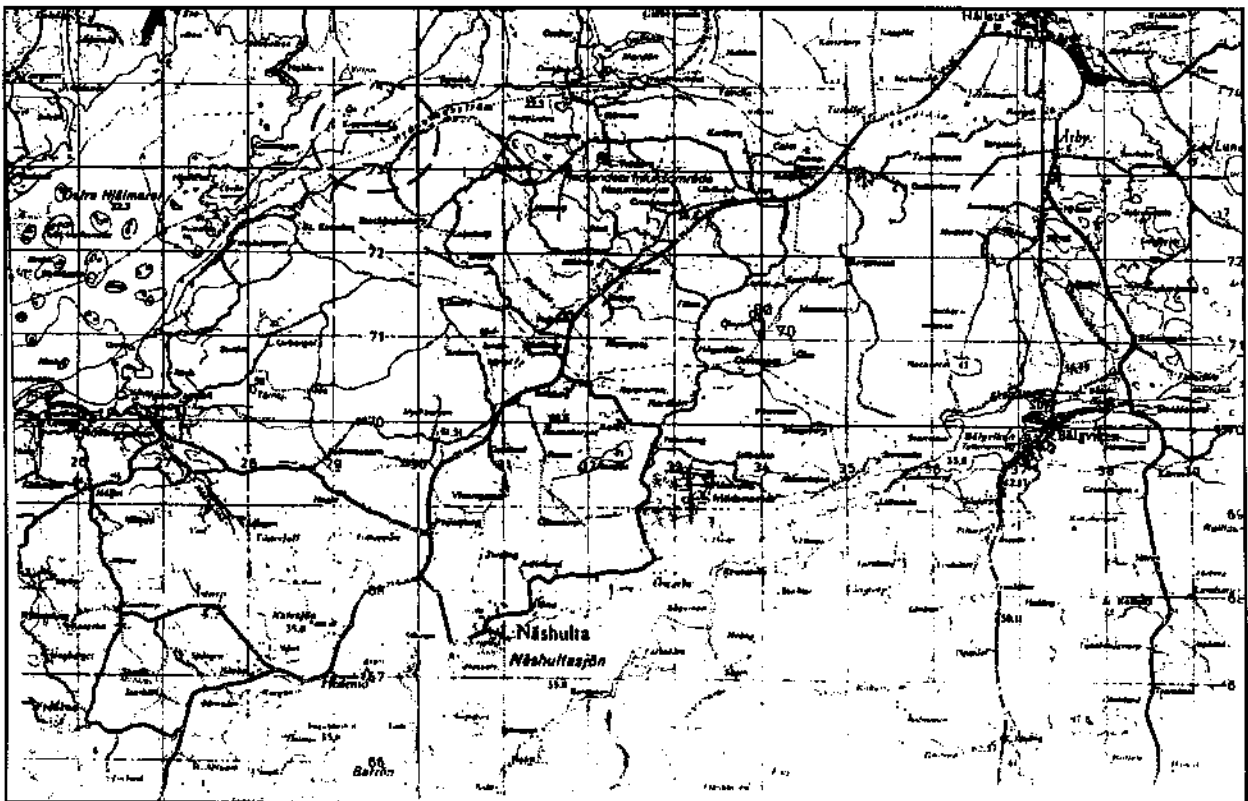
På den äldsta kända kartan över Eskilstunaån från tidigt 1700-tal (Krigsarkivets kartavdelning Litt XXII No 1) noteras "Racerad Krog" på Lovön och dit går även en kärrväg redan då. Samma väg som går från Biby och Varsta till Lovön i dag. Krogens stengrund är 7 x 9 meter och

Koppar, som regal produkt, har som det synes inte hopblandats med övriga varor vid Lovön, utan behandlats separat under mer betryggande former et stycke ifrån den allmänna omlastnings- och lagringsplatsen.

Härjarö

En av de gamla vintervägarna från Bergslagen mot Stockholm har

Lövön

I Bergslagen, förutom Stora Kopparberg i Falun, fanns ett flertal koppargruvor, kopparstreck, kopparhyttor och kopparhammare (se Kopparberg, Nya Kopparberget, Nya Kopparbergslagen). En stor del av den utvunna kopparn torde ha transporterats via Örebro, Hjälmaren och Mälaren till Stockholm för vidare export. Innan Eskilstuna kanalisades i början av 1600-talet, och sedermera Hjälmare kanals tillkomst 1628, transporterades utgående gods till Lovön i östra Hjälmaren.

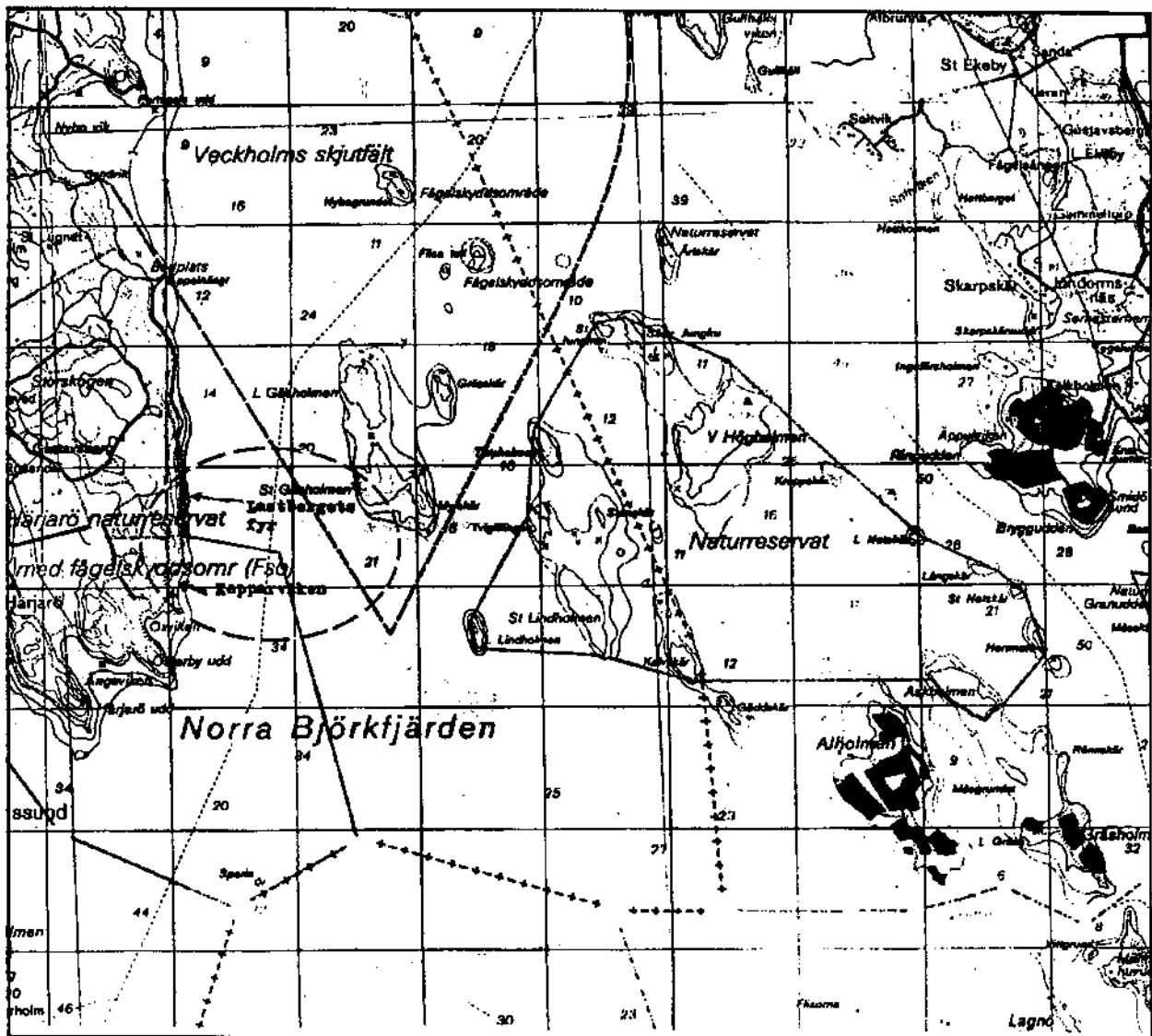
Det har spekulerats i att godset skall ha fraktats i försränning ner till utloppet i Mälaren. Detta låter mindre troligt eftersom försrackarna torde ha utnyttjats till Hammare,

0,5 meter hög med valvkällare. Husgrunden är medeltida. I den gamla strandlinjen, före Hjälmaresänkringen under 1880-talet, ligger grunder till bodar och enstens brygga. Hit har Bergslagens produkter forslats för vidare transport på kärrvägen till Torshälla. Efter Eskilstunaåns kanalisering och därefter Hjälmare Karals tillkomst har Lovöns betydelse som omlastnings- och lagringsplats upphört.

Ett stycke österut i ån har vi platsen Kopparviken, där ett torp och en ladugård nu står. Där finns ett stycke stensatt strandsträcka och en stenka i den gamla strandlinjen och i anslutning därtill diverse husgrunder.

gått över Enköping genom Trögden via Veckholms kyrka, Brandholmssund till Adelsö och Björkö och vidare österut. Vintertid när isen var säker, gick fororna den släta och utprickade vinterleden på Enköpingsviken.

Så långt det nu är känt var området som omfattas av Ekholmen, Amnö och Härjarö fram till 1300-talet bebott av självägande bönder. De bortjagades vid den tiden av "Sturarna", varvid Ekholmen, Amnö och senare Härjarö ägor bildades. De dåvarande "Herrarna" torde ha tillsett att vintervägen (fororna med Bergslagens produkter) gick via deras domäner och under deras "beskydd". På östra sidan av Härjarös

ägor finns namnet Lastberget bevarat i Lastbergets fyr. En högt belägen plats som använts som stapelplats för varor i skiftet mellan land- och sjötransport. Ordet last, i form av börda, är ett tyskt låneord som kom in i landet under medeltiden.

Några hundra meter söder om Lastberget har vi åter namnet Kopparviken, som numera är en mindre bukt. Med 1-2 meter högre vattenstånd har vi här en mycket bra och skyddad hamn. I vattnet i den svaga bukten har nyligen anträffats 3 st kopparkittlar och en 3-fotsgryta tillverkad av kopparmalm från 1600-talet. En av kopparkittlarna är till sitt utseende mycket lik kitteln som Loheskatten anträffades i. Vidare har i samma bukt på en begränsad yta anträffats ett 10-tal tegelstenar som alla är utsatta för mekanisk åverkan.

De dateras till sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Sannolikt har det stått ett tegelhus på platsen och lika sannolikt har dess tegelstenar gått

sönder när detta hus rivits. Och då har det inte funnits anledning att frakta iväg dessa stenar och av den anledningen har de hamnat i vattnet.

På de 2 äldsta kartorna över Härjarös ägor, daterade 1690 och 1719, är platsen angiven som Kopparviken. Sannolikt är så även här att Lastberget, som Lövnön, varit stapelplats för diverse allmångods och att det vid den närbelägna Kopparviken förvarats den regala kopparn under mer betryggande former.

Kalmar-Näs

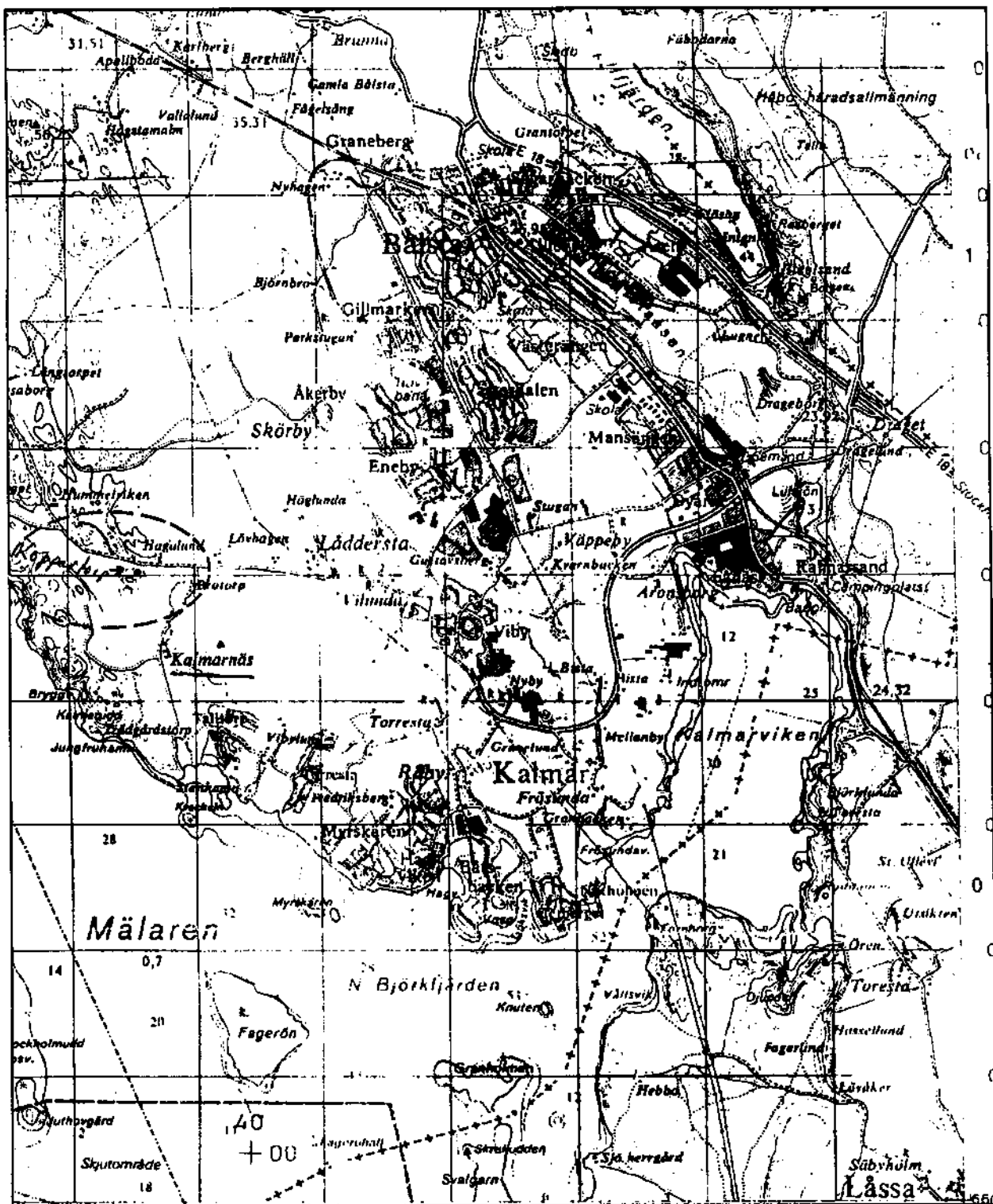
Fånös egendom, vid Ekolsundsvikens västra sida är känd sedan 1200-talet. Redan under 1500-talet kom Fånös i släkten Oxenstiernas ägo. Riksrådet Axel Oxenstierna föddes på Fånös.

Fånös skogs- och jordbruksmarker låg tidigare till stor del på Ekolsundsvikens östra sida. Fånös jägmästare bodde på Kalmar-Näs i

Kalmar socken, på Ekolsundsvikens östra sida. Även det en plats med gamla anor sedan 1390 då fastigheten tillhörde Uppsala Domkyrka. Kalmar-Näs hette tidigare Klöf.

En av de gamla vintervägarna/forlederna gick i sträckningen Enköping, Trögden, Fånös, med färja över Ekolsundsviken till Sandvik i Kalmar socken, rakt österut via Sjö herrgård mot Stockholm. Vägen över Kalmarnäset är mycket gammal och därefter finns några runstenar kvar från den tiden.

På de kilometervida åkrarna framför Kalmar-Näs och invid vintervägen finns ett berg, 10 meter högt och ca 100 meters omkrets, vid bergets fot mot vägen har funnits ett torp med namnet Koppartorpet, som uppfördes 1877. I torpet har enbart drängar och statare under Kalmar-Näs bott. Torpet brändes ned av lokala brandkåren ca 1980 som övningsobjekt. Någon anknytning till koppars i form av kopparkittlar eller kop-

parslagare som bott där har inte funnits. Däremot är berget en utmärkt och lättbevakad lagringsplats för bl a koppar. Även här med närhet till ett Lastberg, som också vintervägen/forleden passerar tätt förbi.

I de två senare fallen avsnitt 2 och 3 utgör respektive Lastberg sydligaste punkten i var sitt folkland. Härjarö i Fjärdhundraland och Kalmar i Attundaland.

I flera fylliga och lärda skrifter om

koppar, kopparbrytning och Stora Kopparberget i synnerhet framgår att brytningen drevs i privat regi även om kopparn som produkt ansågs vara av regal natur.

Några uppgifter har hämtats ur Birgitta Odéns avhandling "Kopparhandel och Statsmonopol" (VHAAH Hist Ser 5), där hon visar att koppar lagrats, tidvis i rätt stora mängder, för kommande produktion och export under 1500-1600-talen på bl a Gripsholms slott, Åbo slott och

Stockholms slott. När utrymmet i Stockholms slott inte räckte till hyrdes källarlokalerna runt Stortorget för den koppar som skulle lagras.

Sannolikt har koppar lagrats under olika lång tid på många andra icke nämnda platser. Bl a på sina vägar från kopparfälten till exportmarknaderna. Tidvis har påtagliga mängder exporterats via Södertälje, Nyköping och Kalmar.

Kjell-Ove Matsson, Ramnäs Herrgård, 730 60 Ramnäs